

Av Frode Olav Haara
og Kari Smith

Kappen: «One size fits all»?

Frode Olav Haara
(Doktorgradskandidat)
Høgskulen i Sogn og
Fjordane
frode.olav.haara@
hisf.no

Kari Smith
(Professor og veileder)
Universitetet i Bergen
kari.smith@iuh.uib.no

Sammendrag

I artikkelen beskriver en doktorgradskandidat sin søkende prosess i den innledende fasen av arbeidet med sin avhandlingskappe og hvordan den ble influert av at det ennå ikke er etablert en like tydelig tradisjon knyttet til denne typen avhandlinger som det er knyttet til monografier. I teksten er det også lagt inn kommentarer fra doktorgradskandidatens veileder.

I september 2009 var jeg kommet til den fasen i mitt doktorgradsarbeid at det var på tide å begynne arbeidet med kappen. Jeg hadde på denne tiden vært stipendiat siden 1. januar 2007, med finansiering fra min arbeidsgiver Høgskulen i Sogn og Fjordane (HiSF) og opptak til obligatorisk forskerutdanning ved det psykologiske fakultet ved Universitetet i Bergen (UiB). Ved dette fakultetet lå det allerede på denne tiden en føring på at man helst burde skrive en artikkelbasert doktoravhandling. Dette arbeidet burde bestå av tre artikler for publisering i peer-review-baserte tidsskrift, samt en kappe.

Gjennom min tilknytning til det psykologiske fakultet ved UiB, ble jeg også tilknyttet forskerskolen Western Norway Graduate School of Educational Research (WNGER). Denne forskerskolen var et fellesprosjekt mellom UiB, Høgskolen i Bergen (HiB), Norsk Lærerkademi (NLA), Høgskolen Stord/Haugesund (HSH) og HiSF, med administrativ og faglig styring lagt til UiB. Innenfor denne forskerskolen var de deltakende stipendiateres aktive deltakelse et sentralt prinsipp knyttet til forskerskolesamlingene.

I september 2009 var min arbeidsgiverinstitusjon HiSF vert for en slik forskerskolesamling, og vi som skulle delta ble tradisjonen tro utfordret til å bidra med et innlegg knyttet til vårt doktorgradsprosjekt. For min egen del var statusen for min fremdrift på denne tiden at jeg hadde fått godkjent en av mine tre artikler og to artikler nettopp var sendt til peer review-vurdering. Jeg hadde så vidt begynt å sysle litt med tanken om å begynne arbeidet med avhandlingens kappe, men hadde egentlig ikke noe som jeg kjente på som interessant å legge frem for deltakere på forskerskoleseminalet med tanke på mulighet for peer-review-respons og -kritikk. Jeg diskuterte dette litt med min veileder, professor Kari Smith ved UiB, og hun utfordret meg nærmere på hva jeg var opptatt av i prosjektet mitt for tiden og hva andre deltakere på samlingen kunne ha interesse av at jeg fokuserte på i et seminarinnlegg. Blant ideene jeg presenterte for henne, var det ideer som var basert på emner jeg allerede hadde arbeidet med knyttet til

prosjektet, men også ett fremtidsrettet emne: Hva er en kappe i en doktorgradsavhandling, og hvordan skal en kappe være? I et forsøk på å belyse disse to spørsmålene, ble vi enige om at det ville være en verdifull øvelse for meg selv med tanke på det påtroppende arbeidet og et tema med interesse for stipendiatkollegaer og veiledere innenfor forskerskolen.

I Norge har monografi vært den tradisjonelle formen ved levering av doktorgradsavhandling. Bruk av et system med et antall artikler, og en tilhørende kappe, er derimot en relativt ny form for avhandling, i alle fall etter norske forhold. Å basere seg på bruk av kappe – både i oppbygging, veiledning og prioriteringer knyttet til arbeid med en avhandling – er derfor en prosess hvor det ennå ikke er tråkket opp en bred sti der kutyme og en allment akseptert mal er etablert. En professor med lang fartstid og erfaring knyttet til veiledning av doktorgradskandidater (som ikke tilhørte WNGER, men var invitert som foredragsholder ved seminaret) sa til meg etter at seminarinnlegget mitt var ferdig: «Vi står uten en tradisjon knyttet til skriving av kappe og veiledning i forhold til det, og som veileder opplever jeg dette nå som utfordrende i forhold til min egen veiledning. Og det er jeg nok ikke alene om.» Det betyr at både veiledere og doktorgradskandidater må gjøre valg uten å ha en tradisjon å støtte seg til.

I det følgende har jeg forsøkt å skrive sammen presentasjonen jeg hadde til en sammenhengende tekst, som egentlig presenterer hvordan jeg forsøkte å nærme meg det å skulle skrive en egen kappe. I tillegg har min doktorgradsveileder, professor Kari Smith, lagt inn noen kommentarer i kursiv her og der. Det gir også et veilederperspektiv på den innledende fasen i tilnærmingen til kappearbeidet.

Kappe – noen forsøk på definisjoner

En i utgangspunktet enkel måte å skaffe seg et inntrykk av hva en kappe er ment å være i forbindelse med en doktorgradsavhandling, er kort og greit å se hva utdanningsinstitusjoner i Norge som tilbyr doktorgrad har nedfelt skriftlig som sin tolkning av hva en kappe skal være. Her er noen eksempler på definisjoner og avgrensninger jeg fant (*alle* nettreferanser som ble brukt i forberedelsene til seminarinnlegget 16. september 2009 ble hentet i perioden 5.–14. september 2009):

DAVÆRENDE Handelshøgskolen i Bodø (HHB) (2008)

Om doktoranden velger å utarbeide mindre arbeider (artikler), skal det lages et sammendrag (kappe) som skal representere en selvstendig innsats, og som skal dokumentere helheten i avhandlingen gjennom en sammenfatting av problemstillinger og konklusjoner som fremlegges i artiklene. Sammendraget i avhandlingen skal ikke bare sammenfatte, men også sammenstille de problemstillinger og konklusjoner som legges frem i artiklene i et helhetlig vitenskapelig perspektiv, og på den måten dokumentere sammenhengen i avhandlingen. I dette ligger også en oppsummering av avhandlingens bidrag til forskningsfeltet – både praktisk og teoretisk. I sammendraget skal det også redegjøres for metodologiske og metodiske valg anvendt i artiklene, i tillegg til det som fremgår av delartiklene.

Universitetet i Oslo (UiO) (2009)

Det endelige arbeidet med kappen bør tas mot slutten av doktorgradsarbeidet. Kappen skal imidlertid også fungere som en disposisjon for arbeidet slik at det helhetlige perspektivet kan klargjøres tidlig i arbeidsprosessen. Et slikt innledende arbeid med kappen kan virke bevisstgjørende for det helhetlige perspektivet som avhandlingen skal ha. Samtidig er det naturlig at kappen modifiseres underveis i arbeidet i forhold til hvordan form og innhold i artiklene utvikler seg.

- Kappen skal sammenfatte og sammenstille de problemstillinger og konklusjoner som legges frem i delarbeidene slik at avhandlingen fremtrer som en helhet. Kappen skal presentere resultatene i de enkelte delarbeidene på en slik måte at den indre sammenhengen mellom dem synliggjøres. Kappen kan dermed bidra til å skape en sammenheng mellom funn som kan invitere til drøftinger på et mer teoridrivende nivå. Kompleksitet og nyanser i funn skal diskuteres i lys av metodiske, vitenskapsteoretiske og teoretiske problemstillinger.
- Kappen skal inneholde nødvendige teoretiske og metodiske vurderinger knyttet til doktorgradsarbeidet. Kappen skal også redegjøre for hvor begrepsavklaringer eller utdypinger om ulike tema finnes i avhandlingen.
- Kappen skal synliggjøre og oppsummere avhandlingens bidrag til det aktuelle forskningsfeltet.
- Kappen skal løfte frem og diskutere etiske forhold ved arbeidet.
- Kappen skal inneholde faglige ajourføringer når det er nødvendig ut fra artiklenes publiseringstidspunkt/tidspunkt for ferdigstillelse. Dette kan være nødvendig for at avhandlingen som helhet skal fremstå som faglig oppdatert.
- Kappen skal være utformet av doktoranden alene.
- Kappen skal normalt ha et omfang på mellom 60–70 sider.

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU) (2009)

Avhandlingen kan leveres som ett større samlet arbeid (monografi) eller som en samling av artikler. Dersom den består av en samling av artikler, bør det normalt være 3–5 arbeider i tillegg til sammenskrivning (kappe).

Etter å ha latt disse tre forsøkene på å få frem og presisere hva en kappe er ment å være synke noe inn, ble jeg sittende å lure på hva en kappe i praksis er ment å være i forbindelse med en doktorgradsavhandling. Er den ment å være et sammendrag? En sammenstilling? En sammenfatning? En sammenskrivning? Er det egentlig noe forskjell på begrepene som brukes? Noen raske ordbokoppslag (Kunnskapsforlaget, 2005) bød på følgende avklaringer:

Sammenheng:

1 det at noe henger (logisk) sammen; tanke

2 forbindelse (med andre forhold)

Sammendrag: kortfattet gjengivelse av noe; resymé

Sammenstille: stille side ved side for betraktning, sammenligning

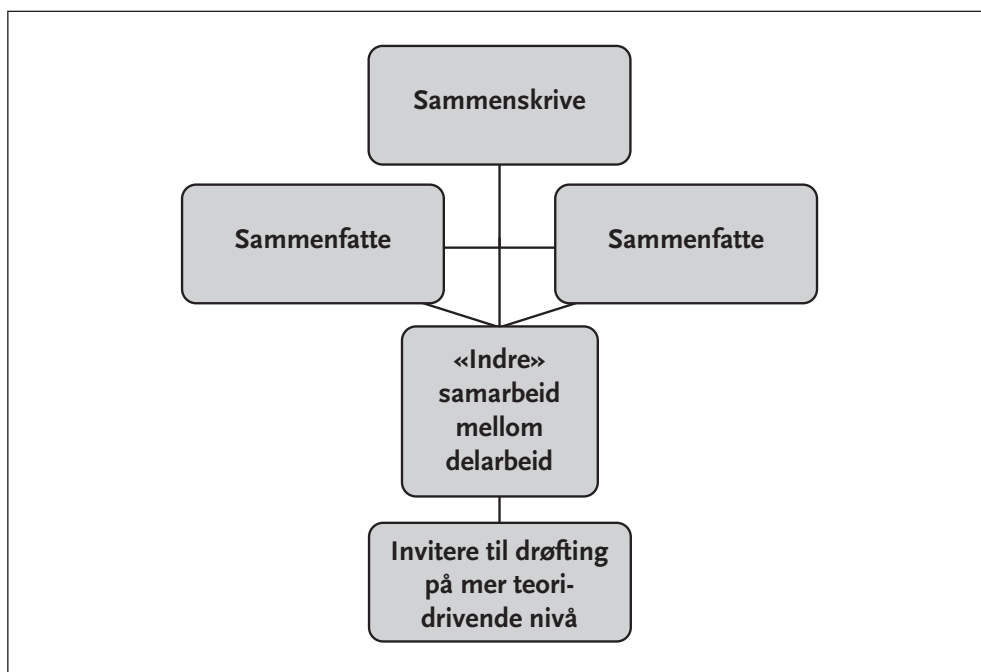
Sammenfatte: gjengi i hovedpunkter; resymere

Sammenskrive: (ikke definert i ordbok)

Kappens funksjon

Uten å se en entydig definert oppfatning av hva en kappe er tolket til å ivareta gjennom institusjonenes definisjoner, skiftet jeg fokus fra definisjon av kappe til å se direkte på kappens funksjon. I den sammenheng hentet jeg frem igjen de syv konkretiseringspunktene i UiO sine veiledende retningslinjer for hva en kappe skal være (se over). Ved å lese disse punktene i forhold til hvilken funksjon kappen bør forstås til å ha, blir både kappens form og innhold noe mer konkretisert. Kappen skal være noe mer enn et sammendrag eller en oppsummering. Rent visuelt kan derfor kappen heller ses som en sammenskrivning av avhandlingsprosjektet, der sammenskrivning kan tolkes til å innbefatte både sammenfatning og sammenstilling av de selvstendige artiklene som er del av avhandlingsprosjektet. Sammenskrivningen krever synliggjøring av (eventuelle) «indre» sammenhenger mellom artiklene, og inviterer dermed til drøfting av forskningsresultatene opp mot det teoretiske grunnlaget for avhandlingen på et nivå som går utover teorigrunnlaget for den enkelte artikkel. Kappen inviterer til drøfting av de selvstendige forskningsresultatene i forhold til hverandre og i sammenheng, i forhold til teorigrunnlaget som velges for hele avhandlingsprosjektet. Dette kan visualiseres slik:

Figur 1: Et forsøk på å visualisere kappens form og funksjon.

Oppfatningen av hva kappen skal være og hvordan en kappe skal bygges opp, ble så forsøkt sett i forhold til hvordan fem artikkelbaserte avhandlinger som allerede hadde blitt godkjent for disputas var bygd opp. De fem kappene som ble sammenlignet med hverandre og min

gryende oppfatning av kappens form og funksjon representerte fire forskjellige fagfelt (real-fag, idrett, undervisning, antropologi). Tidligere i undersøkelsesprosessen ble det vist til UiO sine retningslinjer for forståelse av kappens innhold, og jeg tillater meg her å forsøke å liste dem opp i form av disposisjonspunkt for en kappe:

1. Introduksjon med problemstilling(er).
2. Review. Plassere eget arbeid i forskningsfeltet og dermed avgrense fokuset for eget arbeid.
3. Teoretiske perspektiv og sentrale begrep. Hva trengs utover det som er i artiklene?
4. Metodologi. Metodevalg, utvalg.
5. Hovedfunn.
6. Metarefleksjon. Diskusjon.

*Jeg tror det er nødvendig å se kappens rolle i relasjon til doktorgradsavhandlingen i sin helhet, og i lys av en helhetlig forståelse planlegge kappen før vi begynner å diskutere kappen som en egen del av avhandlingen. En doktorgradsavhandling som bygger på tre artikler er ulik en monografi, men den skal likevel være genuin i sin undersøkelse innenfor et valgt tema. Derfor er det nødvendig å begynne med **temaet** for handlingen, og temaet i seg selv må være betydningsfullt og nedfelt i **en (eller flere) teori(er)**. Avhandlingen stiller en **overordnet problemstilling**, og gjennom arbeidet med avhandlingen skal kandidaten finne svaret på det overordnede spørsmålet. **Tidligere forskning på temaet** er presentert, og avhandlingen presenterer de **metodologiske valg** som er gjort for å undersøke det overordnede spørsmålet. Dette er felles for alle doktorgradsavhandlinger, slik jeg ser det. I en artikkelbasert avhandling er det overordnede spørsmålet konkretisert gjennom **tre (eller flere) underspørsmål** som blir belyst gjennom de **tre artiklene** avhandlingen inneholder. Men de er alle rettet mot det overordnede spørsmålet og hjelper til å belyse avhandlingens tema. Hver artikkel er en selvstendig enhet innenfor avhandlingens tema, men det er viktig å klargjøre hvordan hver artikkel er en del av søken etter svar på det overordnede spørsmålet. Avhandlingen krever en **diskusjon av funn som belyser den overordnede problemstillingen** og klargjør **avhandlingens signifikans** i utvikling av ny kunnskap om temaet.*

Som oppsummering av mine tanker rundt kappens struktur, er det mulig å liste de ordene jeg har skrevet med fet kursiv skrift i teksten og som beskriver avhandlingens

- tema
- teoretisk grunnlag
- overordnet forskningsspørsmål
- tidligere forskning
- metodiske valg
- underproblemstillinger (artikler)
- diskusjon relatert til overordnet problemstilling
- signifikans som kunnskapsutvikling
- avhandlingens begrensninger og nye forskningsbehov

I tillegg kommer de mer tekniske delene av ethvert vitenskapelig arbeid som Frode tar med i sin opplisting i neste avsnitt.

I min etterfølgende sammenligning av fem godkjente kapper, ble følgende store og små disposisjonsfellestrekk identifisert for oppbyggingen av en kappe:

- Forord/takksigelser
- Sammendrag
- Liste over artikler knyttet til avhandlingen (referansene)
- Introduksjon (punkt 1 over)
- Plassering av forskningen som er gjort (punkt 2 over)
- Teoretisk tilnærming som omkranser forskningen som er gjort (punkt 3 over)
- Metodologisk tilnærming, inkludert etiske betraktninger (punkt 4 over)
- Introduksjon av artikler som sammenfattes og sammenskrives i kappen (punkt 5 over)
- Generell diskusjon og konklusjoner (punkt 6 over)
- Implikasjoner
- Referanser
- Eventuelle vedlegg

Denne relativt primitive kartleggingsprosessen viser at det – som jeg mistenkte allerede innledningsvis i min kartleggingsprosess – er noen fellestrekk i oppfatningen av hva en kappe bør inneholde og hvordan den bør bygges opp, både fra et veilederståsted og fra et kandidatståsted. Tross alt har antagelig flere vært involvert i utformingen av UiO sine retningslinjer, og alle de fem avhandlingene jeg sammenlignet med hverandre har hatt forskjellige veiledere.

Listene som er presentert ovenfor kan være til hjelp for kandidaten som sjekklister for å gi kappen en struktur som det ser ut til å være enighet om blant veiledere, og naturlig nok da også komitémedlemmer. Men jeg er redd for at slike lister fort kan bli for detaljerte og brukt på en teknisk måte slik at det ikke er rom for variasjon og kreativitet. Derfor er jeg imot en sentralt styrt mal for hvordan kappen skal være, samtidig som det er viktig for kandidaten å ha noen retningslinjer å holde seg til. Tross alt er avhandlingens kvalitet avhengig av innholdet og mindre av den tekniske strukturen.

Hei! Du kan jo ikke bare finne deg en kappe!

Med aksepten av at det finnes klare fellestrekk i oppfatningen av hva en kappe bør inneholde og hvordan den bør bygges opp, fant jeg det mulig å stille følgende spørsmål: Er det like greit å bare «fylle inn i disposisjonen til en allerede godkjent kappe som er knyttet til det fagfelt prosjektet er innenfor»? Dette spørsmålet kan det knyttes både aksepterende og kritisk argumentasjon til:

- Jaaa ... det kan du, fordi:
 - Det er i ferd med å bli etablert en mal for hvordan en kappe bør være bygd opp.
 - Helhet og sammenheng ivaretas av malen.
- Nei, det kan du ikke, fordi:
 - De tilpasninger som det er rom for å gjøre og som skal til for at du skal få kappen til

- å fremstille ditt forskningsarbeid på beste måte, er ikke mulig å finne i andre kapper. Valgmulighetene knyttet til (detaljer i) oppbyggingen av en kappe åpner for dette.
- Forskningsarbeidets form og innhold kan være styrende for kappens oppbygging.

Min konklusjon

Kandidaten selv må gjøre valg og tilpasse kappemalen. Dette kan innebære tillegg av punkt eller å droppe punkt i oppsettet av kappen.

Avslutning

Etter at jeg avsluttet min kartleggingsprosess, diskuterte prosessen med min veileder og ble enig med henne om at dette var en «blottleggingsreise» som var verdt å invitere andre med på i form av et innlegg til diskusjon på et forskerskoleseminar, avsluttet jeg min presentasjon på seminaret med å legge frem et «knapt» utkast til disposisjon av min kappe. Den lignet veldig på den standard som er synliggjort gjennom kartleggingsprosessen jeg gjorde. Dette utkastet til disposisjon ble nok ikke stående ettersom arbeidet med selve kappearbeidet gikk fremover. Disposisjonen endret seg i tråd med utviklingen av innholdet i kappeteksten. Men utfordringer og valg som jeg møtte gjennom denne prosessen, førte til at jeg både fikk etablert en ramme og en retning for hvordan kappen min burde være. Videre åpnet det innledende arbeidet med kappedisposisjonen til gode diskusjoner mellom meg og veileder samt klare råd til meg om hvordan kappen burde bygges opp, både i forhold til å ivareta avhandlingsprosjektet best mulig og å unngå å utfordre rammene for hvordan en kappe bør være bygd opp. Jeg leverte min kappebaserte avhandling til vurdering i desember 2010.

Det er en lang prosess fra det første vaklende forsøk på å sette opp en troverdig disposisjon for en kappe, til den leveringsklare versjonen av kappen. Jeg gikk gjennom en rekke revisjoner som innebar flytting av store innholdsdelene og demping av «frittalende» overskrifter. Kappen min ble høvlet, slipt og til slutt filt til et produkt som helhetlig og sammenhengende kunne møte en mal som ser ut til å være i ferd med å bli etablert, samtidig som jeg beholdt det nødvendige rom for tilpasninger til mitt forskningsarbeid. I denne prosessen var veilederen en viktig støttespiller og diskusjonspartner.

For tiden er det fokus på behovet for å rekruttere veilederkrefter for å møte et økende behov for veiledning på både master- og Ph.D-nivå. Dette gjøres blant annet gjennom etablering av veiledernettverk og kompetansebyggende seminarer og konferanser. Nettverket UH-nett Vest (som består av UiB, HiB, HSH, HiSF og Høgskulen i Volda (HVO)) har for eksempel sett behovet for dette. Også ved nasjonale forskerskoler (for eksempel Nasjonal forskerskole for lærerutdanning (NAFOL)) er innholdet i veiledning på Ph.D-nivå et prioritert område. Diskusjon av om en kappe skal ha en offisiell form for mal eller om det i prinsippet skal stå doktorgradskandidaten fritt å utforme kappen, bør være en del av arbeidet som gjøres innenfor fokuset på veiledning fremover. Da melder i så fall også spørsmålet seg om det finnes en uoffisiell form for mal og om en slik kappemal egentlig passer for alle.

Utfordringen for veilederen er å hjelpe kandidaten til å skrive en avhandling som representerer den kunnskapen kandidaten gjennom arbeidet med temaet har ervervet seg, og samtidig sørge for at arbeidet møter formelle krav både med hensyn til kvalitet og struktur. Det er en balanse

mellom nybrottsarbeid, kreativitet og formelle akademiske rammer og krav. Dette gjelder også for kappen og dens struktur. Jeg vil advare mot å ha for strenge formelle, ofte tekniske krav som hemmer nye former for presentasjon av kunnskapsutvikling og fremgang. Det er veilederens profesjonelle skjønn som må brukes i arbeidet med å fostre en ny generasjon forskere som våger å være pionerer innenfor sitt felt og samtidig har respekt for profesjonens normer og rammer.

Referanser

- HHB (2008). *Reglement for graden Philosophiae Doctor (Ph.D) ved Handelshøgskolen i Bodø*. Lastet ned september 2009: http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:tGY_SMAPOMIJ:www.hibo.no/index.php%3FID%3D4807+%22Om+doktoranden+velger+%C3%A5+utarbeide+mindre+arbeider+%22+Bod%C3%B8&cd=1&hl=en&ct=clnk&source=www.google.com
- Kunnskapsforlaget (2005). *Bokmålsordboka*, 3. utgave. Oslo: Kunnskapsforlaget/Aschehoug.
- NTNU (2009). *Ph.D. i sosialt arbeid*. Opprinnelig nedlastet versjon (nedlastet september 2009) er blitt videreført uten endring: <http://www.ntnu.no/studier/pbsarb>
- UiO (2009). *Veiledende retningslinjer om kappen ved en artikkelbasert avhandling*. Lastet ned september 2009: http://www.uv.uio.no/forskning/doktorgrad-karriere/forskerutdanning/gjennomforing/Krav_til_kappen.html